

EURÓPAI FÜZETEK 55.

SZAKMAI ÖSSZEFOGLALÓ A MAGYAR CSATLAKOZÁSI
TÁRGYALÁSOK LEZÁRT FEJEZETEIBŐL

Rónai Iván – Zongor Attila
A magyar EU-tagság és a kultúra

Kultúra és audiovizuális politika

A Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati
Stratégiai Elemző Központ és a
Külgymisztérium közös kiadványa

Európai Füzetek

A Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ és a Külügyminisztérium közös kiadványa.

Felelős kiadó: Szeredi Péter

A szerkesztőbizottság elnöke: Palánkai Tibor

A szerkesztőbizottság tagjai: Bagó Eszter, Balázs Péter, Balogh András, Barabás Miklós, Bod Péter Ákos, Erdei Tamás, Hefter József, Horváth Gyula, Hörcsik Richárd, Inotai András, Kádár Béla, Kassai Róbert, Kazatsay Zoltán, Levendel Ádám, Lőrincz Lajos, Nyers Rezső, Orbán István, Somogyvári István, Szekeres Imre, Szent-Iványi István, Török Ádám, Vajda László, Vargha Ágnes

Főszerkesztő: Forgács Imre

Szerkesztő: Bulyovszky Csilla

Szerkesztőségi titkár: Horváthné Stramszky Márta

A szerkesztőség címe: MEH Európai Integrációs Iroda, 1055 Budapest, Kossuth tér 4.

Telefon: 441-3380

Fax: 441-3394

Az Európai Füzetek sorozat letölthető formátumban megtalálható a www.stratek.hu honlapon.

Lektor: Dunai Péter

Kézirat lezárva: 2003. október 25.

Grafikai terv: Szutor Zsolt

Fényképek: Audiovisual Library European Commission

Portréfotó: Csorba Gábor

Nyomás és előkészítés: Visit Nyomda & Stúdió

ISSN: 1589-4509

Budapest, 2003.

Kedves Olvasó!

Amikor a nyugat-európai országokban – különösképp a II. világháború tapasztalatai nyomán – konkrétan kirajzolódtak az Európa egységesítésére irányuló törekvések, és ezek végül, 1957-ben, az Európai Közösség megalapításához vezettek, a szerződést megkötő hat állam elsősorban a gazdaság területén megvalósuló együttműködésben állapodott meg. A Római Szerződés tudvalevőleg nem tartalmazta a kultúra fogalmát, de abban még az oktatás is csak a szakképzéssel összefüggésben szerepelt. A Közösség is csak a hetvenes évek második felében kezdett behatóbban foglalkozni a kultúra és az oktatás kérdéseivel, amikor is kezdett érvényre jutni az a felismerés, miszerint egy olyan európai közösség létrehozása, amely az európaiak identitásán alapul, nemcsak gazdasági, hanem egyúttal kulturális projektként is értelmezendő és kezelendő.

A kultúra támogatásának egyik leglényegesebb törekvése, hogy kulturális progra-

mokkal, pályázatokkal támogassa a tagállamokban a kulturális tevékenységek és kifejezésformák sokszínűségét, és rámutasson ezek különleges sajátosságaira. Ezzel egy időben a Közösség polgárai számára tudatosítani kívánja a művészet valamennyi területét érintő közös örökségünket, és hozzá akar járulni annak megőrzéséhez.

I. Bevezető

Az 1970 óta végzett kultúrát támogató tevékenység mindenekelőtt az Európa Tanács, az Európai Parlament és az UNESCO részéről érkező impulzusok nyomán formálódott. A Közösség azonban ezt a tevékenységét eleinte csak a politika más területén megvalósuló támogatások keretében folytathatta. A kultúra csak azután kapott önállóan is helyet, hogy 1993-ban az akkori tizenkét tagállam ratifikálta az Európai Uniót létrehozó Szerződést, s annak részeként a ma 151. cikként (korábban 128. cikként) ismert passzust. Ez megteremti a jogi alapjait az EU azon programjainak, akcióinak és kezdeményezéseinek, amelyeket célzottan a Közösség területén folytatott kulturális tevékenységek támogatására hívnak életre.

Akorábbi Kaleidoscope-, Raphaël-és Ariane-, valamint a 2000-től 2006-ig érvényben lévő Kultúra 2000 keretprogram évente több száz nemzetközi kulturális együttműködést, műfordítást támogatott, évről évre több mint 33 millió eurót szétosztva a terület pályázói között. 1991-től az európai audiovizuális ipar és a filmes együttműködések támogatására elindított Media-program mellett számos emblemikus jelentőségű kiemelt eseményt is megrendeznek (Kultúra Európai Fővárosa, Európai Kulturális Hónap stb.).

A 151. cikk hatása azonban túlmutat a kulturális intézmények együttműködésének támogatásán. A cikk ezeken túlmenően arról rendelkezik, hogy a Közösségnek az egyéb politikai területeken folytatott tevékenysége során is figyelembe kell vennie a kulturális szempontokat. Így az Alapszerződésben foglalt előírások következményeképpen a kulturális dimenziók az olyan területek politikai stratégiáiban is szerepet játszanak, mint az oktatás, az ifjúság, a kutatás, a külkapcsolatok vagy a regionális fejlesztés.

II. Kulturális politika

1. Kulturális politika az EU-ban

Az integráció egyik atyjaként emlegetett Jean Monnet egy gyakran – ámbár egyesek szerint tévesen – idézett kijelentése szerint, ha az európai integrációt újra kezdenék, nem a gazdasággal, hanem a kultúrával kellene kezdeni. Ez a gondolat magától értetődő abban a helyzetben, amelyben az Európai Közösség létrejött. A kultúra fontos szerepet játszhat abban a folyamatban, amelynek célja a tartós béke elérése úgy, hogy közben közelebb kerüljenek egymáshoz a különböző nemzetek. A Közösség központi kérdése a kezdetektől fogva mégis az újjáépítő és fejlesztő gazdasági együttműködés volt.

A gyakorlatban azonban az EU nem tudott eltekinteni a kulturális szempontoktól, mivel *a kultúra része a gazdasági rendszernek*. Azzal a folyamattal párhuzamosan, amely minél átfogóbb uniós belüli együttműködésre törekedett, annál inkább fokozódott az érdeklődés a kultúra – mint együttműködési terület – bevonása iránt. Ezzel egyidejűleg azonban aggályok is felmerültek azzal kapcsolatban, hogy a tagországok kulturális életében az EU átvonná a vezető szerepet. Éppen ezért volt fontos arra összpontosítani

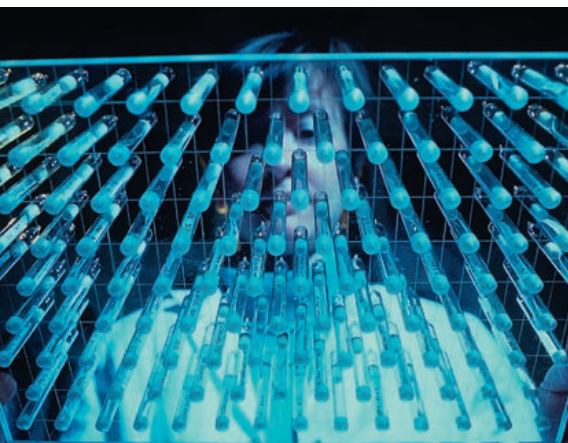
az erőfeszítéseket, hogy úgy dolgozzák ki a szabályokat, hogy ne tegyék lehetővé a nemzeti kultúrpolitikai rendszerekbe való beavatkozást, hanem *kiegészítő támogatást* biztosítsanak egy hatékonyabb európai együttműködéshez és kulturális cseréhez.

2. A kulturális és audiovizuális politika gyökerei

Az Európai Unióról szóló Szerződés (Maastricht, 1992) előtt az Európai Közösségben (EK) nem volt szerződéses alapja a kulturális együttműködésnek, sőt a tagállamok kifejezetten arra törekedtek, hogy a kultúra ne kerüljön az EK fennhatósága alá. Az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) létrehozó 1957-es *Római Szerződésben* a felek a közösségi építkezés gazdasági útját választották, *a kultúra* egészét kizárólag *nemzeti ügynek* tekintve. A Római Szerződés érvényét kimondták a nem kifejezetten gazdasági területekre is, ha azoknak gazdasági összefüggései, illetve következményei voltak, de a szerződésben csupán az oktatásról esik szó konkrétan, amennyiben az közvetlenül kapcsolódik a gazdasághoz, azaz a munkaerő képzésének és szabad áramlásának kérdéséhez.

Az egyetlen, a kultúrához tágan kapcsolódó terület, amely gazdasági jelentősége miatt a kezdetektől fogva jelen volt a Közösség tevékenységében: a *tudományos kutatás* és a *műszaki fejlesztés*. Már a Montánuniót létrehozó szerződésben szerepeltek a szén- és

acélipar fejlesztési vonatkozásai és a műszaki versenyképesség kérdése. A Közösség az 1960-as, 1970-es években, elsősorban a versenytársak növekvő gazdasági nyomásának hatására, fokozatosan felismerte a K+F-tevékenység közösségi szintű összehangolásának jelentőségét. Beindultak a K+F-programok, és az *Egységes Európai Okmányba* (1986) már egy kutatásról és technológiai fejlesztésről szóló fejezet is bekerült, szerződéses alpra helyezve a Közösség kutatás- és technológiapolitikáját.

Bár a Római Szerződés értelmében a köz- és felsőoktatás teljes mértékben nemzeti fennhatóság alatt maradt, 1976-ban beindult az első *közösségi akcióprogram*, amely az oktatás és a gazdaság világa közötti kapcsolatok erősítését célozta meg a szakképzésen keresztül. Az első, felsőoktatást érintő közös program (COMETT, 1986) is a felsőoktatás szakképző, illetve műszaki fejlesztéshez kapcsolódó funkciójából indult ki. Igazi fordulatot az Egységes Európai Okmány hozott, amely – az EK gazdasági versenyképességét biztosítandó – az oktatást mint a munkaerőpiac egyik stratégiai háttérágazatát az integráció fontos területévé tette. A munkaerő szabad áramlásának lehetősége felvetette a szakmai végzettségek összehasonlíthatóságának kérdéskörét, és az általános képzés is egyre inkább a figyelem középpontjába került.

Az oktatáson és a tudományos kutatáson kívül az *audiovizuális szektor* volt még az a terület, amelynek gazdasági vonatkozásaihoz kapcsolódóan jelentősebb közösségi szabályozás született. A filmgyártók és -forgalmazók szabad letelepedéséről és szolgáltatásnyújtásáról szóló irányelvek az 1960-as évekig nyúlnak vissza, míg az audiovizuális termékek illegális másolásának megakadályozásáról és a filmforgalmazásról 1984-ben hoztak döntéseket. Az európai audiovizuális szektor védelmének jegyében 1988-at

az Európai Mozi és Televízió Évének nyilvánították, 1989-ben kiadták az első irányelvet a határon átnyúló televíziózás szabadságáról, és 1991-ben beindult a szektort támogató Media-program.

A Római és a Maastrichti Szerződés közötti időszakban a Közösség a hagyományosan értelmezett kultúra számos területén is megkezdte tevékenységét, rendeleteken, irányelveken és a Bizottság kommunikációin keresztül. Az Európai Parlament 1974-ben hozta első határozatát az európai kulturális örökség védelméről, majd a nyolcvanas években „A Európai Kultúra Fővárosa” kezdeményezés, a fiatalok kedvezményes múzeumlátogatási lehetősége, az építészeti örökség védelme, illetve a fordítás, a könyvkiadás és az olvasás támogatása tartoztak a főbb területek közé. 1990-től tovább bővült a Közösség kulturális tevékenysége: beindult az „Európai Kulturális Hónap” kezdeményezés, határozat született a művészek és a művészetek adminisztrációjával foglalkozók szakképzéséről, a színházak támogatásáról, illetve a kulturális javak exportjáról, bevezették az európai irodalmi és műfordítói díjat, valamint megkezdődött a szerzői jogok közösségi szintű harmonizációja.

Az EK tehát 1992-ig szűken értelmezte a kultúrát, és nem volt arra vonatkozóan egységes álláspontja. Ugyanakkor megállapítható, hogy az Európai Unióról szóló Szerződés

hozta hirtelen fordulatnak voltak politikai előzményei, hiszen az Európai Tanács (ET) 1983-as Stuttgarter Ünnepi Deklarációjában – amelyben az Európai Unió megalapításáról nyilatkoztak az állam- és kormányfők – külön pontot szenteltek a kulturális együttműködés erősítésének (az ET-vel szorosan együttműködve), amelyet a fent említett kulturális határozatok és tevékenységek révén igyekeztek megvalósítani.

3. A kultúra az alapszerződésekben

A Közösség történetében az alapokmányok közül először a *Maastrichti Szerződés* foglalkozik a kultúra kérdésével. A Szerződés új szemponttal gazdagította az EU tevékenységét: az alapokmányban is megjelent a kultúra mint releváns tényező. Kibontotta és új elemekkel gyarapította a kultúrát érintő kérdéseket. Ilyen például a *3. cikk (p) pontja*, amely a *közösségi célkitűzések* közé sorolja a következőt: „közreműködés a minőségi oktatás és képzés megvalósításában, valamint a tagállamok kultúrájának kibontakoztatásában.”

Fellelhető a kulturális szempont *az állami támogatásról szóló 87. cikkben* is, amelynek egyik pontja tartalmazza, hogy a kulturális támogatás elkülönítetten kezelhető az általános támogatásoktól. A kultúrához való

viszony szempontjából nem csak az meghatározó, hogy miként jelenik meg a kultúra az alapszerződések szövegében, hanem az is, hogy a belső piac milyen követelményeket állít fel. (Lásd például a szerzői jog vagy az áfa témakörét érintő fejezeteket.)

A kulturális javak mint *speciális árucikkek* kérdésével foglalkozik a *92. cikk (d)* pontja, amely a közös piaccal összeegyeztethetőnek tartja, hogy lehetnek „a kultúra és a kulturális örökség-megóvás előmozdítására nyújtott támogatások, ha azok nem befolyásolják a kereskedelmi és versenyfeltételeket a

Közösségben olyan mértékben, hogy az a közös érdekekkel ellentétes legyen.”

4. A 151. cikk

Ezek az elvi tételek alapozzák meg, vezetnek be az EK-szerződésben az új „Kultúra” (IX.) címet, és emelik – hasonlóan az oktatáshoz, a kutatáshoz – a közösségi politikák szintjére.

A kultúra szerepének előtérbe kerülését az is jelzi, hogy a Szerződés említett részét – a IX. cím 128. cikkét, amelyet aztán egy

kiseb kiegészítéssel 151-es számon teljes egészében átemeltek az Amszterdami Szerződésbe – kizárólag a kultúrának szenteli. Ratifikálása óta ez jelenti a *kulturális szabályzó vezérmotívumát*. Hátránya viszont, hogy jogi kényszerítő ereje alig érezhető, mivel a Közösség e területen csak „bátorítja”, „előmozdítja” az együttműködést; a szubszidiaritást és a regionális különbözőséget tiszteletben tartó elvet követve a közös szabályozást, a jogi harmonizációt azonban ezáltal kizárja. Így a cikk az Európai Bíróság előtt hivatkozási alapot teremt a közös kulturális örökséget előtérbe helyező, ám a közös európai gyökereket kihangsúlyozó közösségi akciók számára.

A konkrét célokat a 151. cikk a következőképpen fejt ki:

- 1) A Közösség hozzájárul a tagállamok kultúráinak kibontakoztatásához, tiszteletben tartva azok nemzeti és regionális különbözőségét, ugyanakkor előtérbe helyezve a közös kulturális örökséget.
- 2) A Közösség tevékenysége a tagállamok közti együttműködés bátorítására, és ha szükséges, azok tevékenységének támogatására és kiegészítésére irányul a következő területeken:
 - › az európai népek kultúrája és történelme ismeretének és terjesztésének javítása,
 - › az európai jelentőségű kulturális örökség megőrzése és védelme,

- › a nem kereskedelmi jellegű kulturális csere,
- › a művészeti és irodalmi alkotó tevékenység, beleértve az audiovizuális szektort.

Ugyanezen cikk (4) bekezdése kimondja, hogy a Közösség a Szerződés rendelkezéseinek végrehajtása során figyelembe veszi a kulturális szempontokat, különösen abból a célból, hogy *kulturái sokszínűségét* tiszteletben tartsa és támogassa.

A 151. cikk egyértelmű kifejeződése a *szubszidiaritás elvének*. Az európai kulturális politikai kötelezettségvállalásokat a tagállamokban a politika és a tudomány résztvevői – többek között attól féltve, hogy eltűnik az európai kulturális sokszínűség – ellenségesen fogadták. Ezért helyeztek különös hangsúlyt a jogi alapok megszövegezésekor arra, hogy kulturális területen a nemzeti felelősség és önállóság ne csorbuljon. Így a Közösség csak a tagállamok közti együttműködés támogatására, a már meglévő kulturális tevékenységek támogatására és kiegészítésére korlátozza működését, ezt is csak akkor, ha mindezeket a nemzeti kulturális támogatási mechanizmusok nem tudják biztosítani.

5. A kultúra támogatása

Míg az Európai Unió általános céljainak és akcióterületeinek megfogalmazása a teljes

1. táblázat

Transznacionális források	Strukturális Alapok
európai dimenziójú projekteket támogat	meghatározott földrajzi területet támogat
együttműködő partnerek/társ szervezők nyújthatják be a projekteket	partneri együttműködés nem szükséges
centrális döntéshozatal (Brüsszelben)	a döntéseket nemzeti/regionális szinten hozzák
kis- és közepes méretű támogatások	jelentősek az elérhető összegek
1-3 éves projektek megvalósításán a hangsúly	hangsúly a tőkeberuházásokon, a munkaerőpiacon

kulturális területet magában foglalja és széles horizontot nyit, addig a kultúra támogatása számára szűkös kereteket szabnak az egyetlen rendelkezésre álló eszközzel, a Kultúra 2000 programmal, és a határozathozatal számára megalkotott előírásokkal.

Az EU alapvetően két típusú programot kínál a kulturális terület támogatására. Az egyik típusba a *transznacionális források*, a másikba a *Strukturális Alapok* tartoznak. A Strukturális Alapok és a transznacionális források közötti legfontosabb különbségek az 1. táblázatban láthatók.

A Bizottság felkérésére a kilencvenes években a Bates & Wacker ügynökség tanulmányt készített a kulturális terület támogatásáról. E tanulmány tartalmazta az első olyan elemzést, amely az EU összes támogatását áttekintve összehasonlíttja, hogy melyik terület mekkora összeget nyújt a kulturális szektor számára. A támogatásokat három csoportba sorolták. Az *első csoportba* tartoznak azok a támogatások, ame-

lyeket az Európai Bizottság Kulturális Főigazgatósága nyújt, azaz azok a transznacionális támogatások, amelyeket kulturális intézmények kulturális projektek megvalósítására vehetnek igénybe. A *második csoportba* tartoznak azok a transznacionális támogatások, amelyeket nem a Kulturális Főigazgatóság biztosít, de kulturális célra is felhasználhatók. A *harmadik csoportba* tartoznak a Strukturális Alapok által nyújtott régiófejlesztő támogatások, amelyeknek kulturális aspektusa van.

A különböző források tanulmány szerinti megoszlása a 2. táblázatban található.

Az Európai Unióban 1989 és 1993 között évente 494 millió ECU-t fordítottak kulturális projektekre. Az Európai Bizottság Kulturális Főigazgatósága által szervezett kulturális programok 7,7 százalékkal járultak hozzá az EU finanszírozta kulturális programokhoz. Ide tartozik számos pilótaprojekt, a Kaleidoscope- és a Media-program, valamint többek között az Európai Kulturá-

lis Hónap és az Európa Kulturális Fővárosa rendezvénysorozat.

Az egyéb – így az ifjúság, a kisebbségi nyelveket beszélők, vagy a fogyatékosok, az idősek stb. számára készült – speciális kulturális programokat hasonlóképpen EU-forrásokból finanszírozták. Az ilyen programok aránya 9,6 százalék volt. 1989 és 1993 között a legnagyobb arányt a Strukturális Alapok programjaiból származó pénzek képviselték 82,7 százalékkal.

6. A Kultúra 2000 keretprogram

Az Európai Bizottság az Amszterdami Szerződés előbbieken említett cikkelye alapján fogalmazta meg a kulturális terület támogatására hivatott programokat, helyesebben programot, mivel a Kultúra 2000 névre keresztelt keretprogram az egyetlen, amely tartalmi szempontból nyújt támogatást a kulturális intézményeknek. A keret-

program célja az intézmények közötti nemzetközi együttműködés támogatásával egy közös európai kulturális térség kialakítása, amely elősegíti az európai népek egymás iránti toleranciáját, kölcsönös megismerését. Hazánk pályázói 2001 óta az EU-tagállamok pályázóival azonos jogokkal vehetnek részt a pályázatban.

A Kultúra 2000 – csalóka nevével ellentétben – jelenleg is érvényben van, az Európai Bizottság eredetileg a 2000 és 2004 közötti időszakra hozta létre. Az öt évre elfogadott koncepció szellemében a Bizottság évről évre pályázatot ír ki, amelyben meghatározza az elkövetkezendő év konkrét prioritásait, támogatandó területeit. A keretprogram érvényességi idejét 2003 folyamán két évvel, 2006 végéig meghosszabbították.

A 2004. évre szóló kiírás határideje 2003 augusztusában jelent meg, október végi, november közepi beadási határidővel. A 2005. évre szóló kiírás előreláthatólag 2004 második negyedében jelenik meg.

2. táblázat

Támogatás forrása	Kultúrára fordított összeg 1989–1993	
	(millió euró/ECU)	Arány százalékban
Kulturális pályázatok	190	7,7%
Egyéb támogatási programok	238	9,6%
Strukturális Alapok	2 045	82,7%
Összesen	2 473	100%

A támogatott területek: művészetek, épített és kulturális örökség, könyvek (csak a fordítás költségei). 2000-ben és 2001-ben különösebb kategóriabeli kötöttségek nélkül lehetett pályázni. 2002-ben a vizuális művészetek kerültek előtérbe, 2003 az előadóművészeteké, 2004 pedig az épített örökségé lesz. Ez azt jelenti, hogy minden évben a kiemelt témákból körülbelül 100, a többi területről témánként 10–15 projektet támogatnak majd. 2005-ben és 2006-ban várhatóan nem lesz prioritásos terület.

A 2004-es pályázati felhívásban a kulturális örökség fogalma magában foglalja az ingó örökséget, az épített örökséget, az immateriális örökséget, a történelmi archívumokat és könyvtárakat, a régészeti örökséget, a víz alatti örökséget, a kulturális helyszíneket és kultúrtájakat.

A pályázatban kultúrával foglalkozó állami vagy magánszervezetek vehetnek részt az Európai Unió tagállamaiból, az EFTA tagországaiból vagy a csatlakozásra váró 12 kelet-közép-európai országból. A programban részt vevő országok tehát: Ausztria, Belgium, Bulgária, Ciprus, a Cseh Köztársaság, Dánia, az Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Lengyelország, Lettország, Liechtenstein, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Málta, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália,

Románia, Spanyolország, Svédország, Szlovákia és Szlovénia.

Pályázni rövid vagy hosszú távra (1, illetve 3–5 év) lehet, legalább 3 (rövid távú programok), illetve 5 ország (hosszú távú programok) szervezeteinek bevonásával. Az elbírálás során előnyt élveznek azok a pályázatok, amelyekhez több társszervezőt sikerült megnyerni.

A Kultúra 2000 keretprogram öt évre összesen 167 millió euró megpályázható támogatás felett rendelkezik. Ez évente nagyjából 32–33 millió elnyerhető eurót jelent. Fontos elv, hogy a teljes tervezett költségvetés 40–50 százalékát a pályázóknak kell állniuk, egy-egy szervezőnek legalább az összköltségvetés 5 százalékával kell hozzájárulnia a projekthez. A közösségi hozzájárulás összege projektenként 50 000 és 150 000 euró között mozoghat az egyéves pályázatok esetében, de a többéveseknél sem haladhatja meg évenként a 300 000 eurót.

Magyar pályázók a keretprogramban 2001-től vehetnek részt. A támogatásra érdemes pályázatokat az Európai Bizottság által összehívott nemzetközi zsűri választja ki. 2001-ben a beérkezett 500 pályázatból 200, 2002-ben 430 pályázatból 225 nyert. 2001-ben 27 ország közel 200 nyertes pályázatából összesen 18, míg 2002-ben a 30 résztvevő ország pályázatából 33 nyertes projektben működtek közre

magyar szervezetek. A Kultúra 2000 program hozzájárul egy közös európai kulturális tér megalkotásához, azáltal, hogy nemzetközi együttműködési projekteket támogat, amelyekben az Európai Unió tagországainak művészei, kulturális szereplői és intézményei érintettek. Elsősorban a kulturális párbeszédet és a történelemtől szóló ismereteket támogatja, illetve a kulturális alkotások létrehozását, bemutatását és terjesztését, a művészek és műveik mobilitását, továbbá a kultúra társadalmi-gazdasági szerepének érvényesülését.

Az elmúlt évek tapasztalatai alapján a pályázóknak a rövid határidő mellett a legnagyobb nehézséget a megfelelő számú külföldi partnerintézmény megtalálása, a pályázati űrlapok kitöltése és a saját forrás előteremtése okozta.

A *partnerintézmények megtalálására* az Európa 30 országában működő *KultúrPont Irodák közös internetes adatbázist* hoztak létre, kimondottan a Kultúra 2000 iránt érdeklődők számára. Az internetes honlapon (<http://agora.mcu.es/pcc/ingles/busqueda.asp>) több száz partnerkeresés olvasható. A pályázati űrlap kitöltésében a KultúrPont Iroda nyújt segítséget, az önerő előteremtéséhez pedig 2003 óta a *Nemzeti Kulturális Alapprogram* is hozzájárul. A nemzetközi együttműködést feltételező pályázatokhoz mérten viszonylag rövid

beadási határidő (négy hónap) áthidalható, ha az érdeklődők a lehető legkorábban megkezdik a felkészülést a beadásra. A Kultúra 2000 keretprogramról bővebb információval a KultúrPont Iroda tud szolgálni (www.kulturpont.hu).

7. Szimbolikus akciók

7.1. Az Európai Unió Ifjúsági Zenekara

Az Európai Parlament kezdeményezésére 1976-ban hozták létre az Európai Unió Ifjúsági Zenekarát. Évről évre több ezer jelentkező közül választják ki a zenekarban játszó 140, 14–23 év közötti fiatal muzsikust.

Megalakulása óta a zenekar mind a Közösségtől, mind az egyes tagállamoktól részesül pénzügyi támogatásban. A fiatalok, akiket

évente próbameghallgatás alapján választanak ki, különböző kurzusokon készülnek fel az együttes egyéves turnéjára. 2002-ben hét várost kerestek fel két és fél hetes tavaszi turnéjukon: Brugge, Brüsszel, Zürich, Budapest, Varsó, Szentpétervár és Prága voltak az állomások.

Az együttes nemcsak zenei értelemben könyvelhet el sikereket: túllépve az egyes nemzetek zenei tradícióin, az európai kultúra követeként látogatja meg a különböző országokat. Emellett a fiatal zenészeknek az együttes elsőrangú továbbfejlődési lehetőségét is kínálja – nem is beszélve a karrierlehetőségről.

7.2. Barokk Zenekar

A Barokk Zenekart 1985-ben, az Európai Zene Évében hozták létre. Megalapításával Bach, Händel és Scarlatti barokk mesterek születése 300. évfordulójának állítottak emléket. Az együttesben 20 tehetséges fiatal muzsikussal játszik, akik az éves koncertkörút előtt felkészítő kurzuson vesznek részt. A Zenekart az Európai Parlament 1989-től anyagilag is támogatja.

7.3. Európai Kultúra Fővárosa

Az Európai Kultúra Fővárosa program tervezetét Melina Mercouri görög kultuszminiszter javaslata alapján 1985. június 13-án fogadta el a Tanács. A kezdeményezés

alapgondolata, hogy Európa népei közelebb kerülhetnek egymáshoz, ha fejlesztik egy adott ország, térség, nagyváros és a Közösség polgárai kapcsolatát a kultúra területén. Azaz a népek közeledésének módja lehet, ha megismerik egymás kultúráját; és erre alkalmat adhat, ha egy régió a figyelem középpontjába kerül. A terv alapján évente egy nagyvárost különböző kulturális események házigazdájává választanak, ezáltal más tagországok lakossága számára bepillantást engednek kultúrájukba.

A városok kiválasztásánál azt a „nem merev” szabályt alkalmazzák, hogy egy térségből két egymást követő évben nem választanak, jelölni nem csak fővárosokat lehet. Figyelembe veszik az adott ország éppen esedékes nemzeti évfordulóját. A kiválasztáshoz a Tanács kultuszminisztereinek egyhangú döntése szükséges. Tekintve, hogy a város kiválasztása politikai döntés, ez a tagállamok képviselőinek kezében van. Az Európai Bizottság csak e döntés meghozatala után, az egyes események anyagi támogatásakor kapcsolódik a folyamatba.

2002-ben a Kultúra Fővárosai Brugge és Salamanca voltak, 2003-ban Graz, 2004-ben Genové és Lille viseli a címet.

Az elképzelések szerint Magyarország, Németországgal együttesen, 2010-ben jelölheti 1-1 városát az Európai Kultúra Fővárosa címre.

7.4. Európai Kulturális Hónap

1990. május 18-án a Miniszteri Tanács létrehozta az Európai Kulturális Hónap elnevezésű programot. A rendezvény alap gondolata, hogy bővítsék a nem tagországok felé a Európai Kultúra Fővárosa programot. Így az események elgondolása és céljai is azonosak, ám a kulturális hónap kezdeményezés nyitottabb Közép- és Kelet-Európa országai számára. Az egy hónapnyi időtartamot rugalmasan lehet kezelni, kevésbé meg is haladhatja a naptári periódust. 1992-től a Miniszteri Tanács döntése értelmében mindkét programban részt vehetnek EU-n kívüli európai országok, amelyek bizonyos feltételeknek megfelelnek: tiszteletben tartják az emberi jogokat, a többpártrendszer elvei érvényesülnek és demokratikus a politikai berendezkedésük. Az országokat a miniszterek választják ki.

A Közösség rendeletére e hálózat 1994-ben, a Európai Kultúra Fővárosa rendezvény első tíz évének kapcsán jelentésben foglalta össze a két program addigi eredményeit. Megvizsgálták a tíz Kultúra Fővárosa és a három kulturális hónap eredményeit, problémáit, összegezték a költségek, pénzügyi források, művészeti programok eseményeit és sikeresnek értékelték a programokat. A jelentés állítása szerint a Európai Kultúra Fővárosa program a kulturális politika többszörös célkitűzését elérte, a fejlődés eszköztáranak sokoldalúságáról tett tanúbizonyságot.

7.5. Mies van der Rohe-díj

Megalapították a kortárs építészetet támogató Mies van der Rohe-díjat. Az elismerést 1987-ben hozta létre az Európai Bizottság, az Európai Parlament, valamint a támogató Mies van der Rohe alapítvány (Barcelona). Céljuk elősegíteni a gazdasági szektor, valamint a társadalom (nagyközönség; nemzeti, regionális, helyi kormányzat) és a kortárs építészet kapcsolatának fejlesztését, azzal a mottóval, hogy Európa városainak építészeti jelene a jövőbeli város múltja lesz. A díj egy meghatározott pénzüsszegeből és egy szoborcskából áll. A szobor Mies van der Rohe pavilonját ábrázolja, amely az építészeti fejlődés zsenialitását testesíti meg. A díjazott európai mester(ek) műve lehet, amelyet az EU egyik tagországában két évnél nem régebben terveztek és építettek meg. Díjazási szempont a projekt eszmei és minőségi tartalma, amelynek karaktere figyelemre méltó a kortárs európai építészetben. A díj átadásakor egy hivatalos kiadvány keretében is megjelentetik az utolsó fordulóba jutott alkotók műveit.

7.6. Európai Irodalmi és Műfordítói Díj

Az irodalom és a műfordítás jelentőségének kihangsúlyozására a Közösség 1989-ben díjakat hozott létre az e tárgyakban érdemtelő alkotók tevékenységének elismerésére. Az elismerés keretében évente két díjat adomá-

nyoznak: az európai irodalmi díjat (European Literature Prize) és az európai műfordítói díjat (European Translation Prize).

A díjat 1989-ben a Tanács alapította, hogy minden évben méltó elismeréssel díjazza a fenti két terület egy-egy jeles alkotó-

ját. A földrész erős irodalmi hagyományába illeszkedve széles közönség ismerheti meg ezáltal az irodalom kiemelkedő személyiségeit. A személlyel szemben feltétel, hogy valamelyik tagállam állampolgára legyen. Európai – nem tagállam – országok polgárai szintén kaphatnak díjat, ám jelölési joguk nincs. A díjakat bármely irodalmi műfajon belüli alkotásért lehet adni, amelynek művészi minőségét a szakmai zsűri elisme-

ri, viszont legfeljebb három évvel a pályázás előtt kell, hogy a mű nyomtatásban megjelenjen. A díjakkal egyébként céljuk egy újabb olyan alkalom teremtése, amikor ünnepélyes keretek között hivatalosan is tanúbizonyságot tesznek Európa kultúrájának sokszínűségéről, az egyes népek kultúrájának nemhogy beolvasztásáról, hanem éppen ellenkezőleg: diverzifikációjának gazdagságáról.

A díjakat minden évben az Európai Kultúra Fővárosa rendezvényeinek részeként adják át, ünnepélyes keretek között. A díjak értéke egyenként 20 000 euró.

8. Kultúra és jogharmonizáció

Az Amszterdami Szerződés 151. cikke alapján a tagállamokra nézve kötelező erejű kultúrpolitikát az unió nem fogalmaz meg, a közösségi programokban való részvétel önkéntes. A 151. cikkben megjelölt célok érdekében tehát az unió olyan *ösztönző intézkedéseket* hoz, amelyek nem érintik a tagállamok jogrendszerének harmonizálását.

Ugyanakkor az egységes belső piac léte következtében ellenőrizhetetlen a kulturális örökséghez tartozó tárgyak áramlása, ezért az EU a tagállamok számára előírja nemcsak a tagállam saját, hanem a többi tagállam nemzeti kulturális örökségének védelmét is.

Ezt tapasztaltuk jogrendszerünk uniós csatlakozással összefüggő átvilágítása során, valamint Magyarország jogharmonizációs programja – az úgynevezett ANP – megvalósítása során. A 20. fejezet tartalmazza azokat a *harmonizációs feladatokat*, amelyeket a kultúra és az audiovizuális politika területén végre kell hajtanunk. A kulturális jogharmonizáció gyakorlatilag azt jelenti, hogy Magyarország elfogadja a közösségi kulturális programokban való részvételt, továbbá társult államként a csatlakozást megelőzően is él a programokban való részvétel lehetőségével. Az ezekben való magyar részvétel lehetőségét a Magyarországgal kötött Társulási Megállapodás 1995. július 13-án aláírt Kiegészítő Jegyzőkönyve rögzítette. A kulturális programok – Raphaël (kulturális örökségvédelem), Kaleidoscope (művészeti tevékenység) és Ariane (irodalmi alkotás) – hivatalos megnyitásáról szóló határozat elfogadását követően Magyarország részt vehetett az említett programokban. (A magyar kulturális élet szereplői sikerrel vettek részt a korábbi programokban is.)

A korábbiakban már említett Kultúra 2000 keretprogramban – az Európai Bizottságnál felmerült adminisztrációs nehézségek miatt – csak 2001-től vehetnek részt a csatlakozásra váró országok, így Magyarország is. A tagjelöltek közül elsőként Magyaror-

szág csatlakozott a programhoz. A programnyitásról a Társulási Tanács 3/2001. számú határozata rendelkezik, amelyet a 132/2001. (VII. 18.) kormányrendelet hirdetett ki. A programnyitással lehetővé vált, hogy a magyar kormányzat is képviseltesse magát a program Irányító Testületében (Management Committee), egyelőre – az EU-hoz való csatlakozásig – szavazati jog nélkül.

Addig, amíg nem válunk teljes jogú EU-tagga, a kulturális közösségi programokban való részvételünkhöz úgynevezett *belépőjegyet* kell váltanunk. A Kultúra 2000 program éves részvételi díjának összege 488 271 euró. A programmal járó adminisztrációs költségeket, valamint a fennmaradó összeg 50 százalékát központi költségvetésből, további 50 százalékát pedig (214 146 eurót) PHARE-forrásból biztosítjuk.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (NKÖM) megteremtette a Kultúra 2000 programban való részvétel pénzügyi és intézményi feltételeit. A program hazai koordinálásáról a 2000. évtől működő KultúrPont Iroda gondoskodik.

Az audiovizuális politika terén már létezik uniós jogszabály, irányelv a határok nélküli televíziózásról, amelynek jogharmonizációját a médiatörvény módosításával kell biztosítanunk.

III. Audiovizuális politika

1. Az audiovizuális politika fejlődése

A kontinensen kialakuló rádiózás, majd később a televíziózás az akkori amerikai mintához képest számos eltérést mutat. Legjellegzetesebb eltérés a *közszolgáltatóság*, azaz Európa nem vette át a műsorszórás liberalizálást. A fejlődés során a kormányzattal szorosabb kapcsolatban álló, „közérdeket figyelembe vevő” média alakult ki, amely a köz finanszírozását élvezve évtizedekig monopolhelyzetben volt.

Az elmúlt ötven évben soha nem tapasztalt forradalom ment végbe az információcsere területén. Az adatok legkülönbözőbb formái továbbíthatók földi, kábeles, vagy akár műholdas kapcsolattal. A fejlődés során egybeszővődött a kép, a hang, a mozgás; a legkisebb településre is eljutnak a világ legtávolabbi pontjainak eseményei.

A technika fejlődésével a rádiózás-televíziózás a társadalom mind szélesebb rétegéhez ért el, így ezzel egyenes arányban a hallgatók/nézők érdeklődési területei is változtak. A szűkösnek bizonyuló kínálatot a független szolgáltatók megjelenése szélesítette. Ám továbbra is megmaradt a média a közösség szolgálatában, kulturális és politi-

kai értékeket szolgált. Sok esetben merült fel a kérdés, miszerint a kereskedelmileg nem elkötelezett, gazdasági tevékenységget csak másodlagosan végző szolgáltatók a rendelkezésükre bocsátott közpénzekkel megfelelően bánnak-e, nem kell-e szigorítani az alkalmazott ellenőrzési funkciókat.

A nyolcvanas években – az új kommunikációs technológiák, szolgáltatók megjelenésével – egy másik fontos elem, a közszolgáltatóság kérdőjeleződött meg. A gazdasági változásokat a médiapolitikában bekövetkezett liberalizálás követte. Felismerve a dereguláció gazdasági előnyeit, munkahelyteremtő hatását, a szektor fokozatosan megnyílt a magánszféra előtt.

2. Hatályos irányelvek

Az audiovizuális kínálat gyorsütemű növekedése új kihívás elé állította az Európai Közösség szabályozási rendszerét. A változásokra reagálva a médiaszabályozásnak is át, illetve ki kellett alakulnia. Bírósági döntések már a hetvenes évektől rámutattak arra, hogy a műsorszórásban, hasonlóan a többi szolgáltatáshoz, a szabad mozgás elvének kell érvényesülnie. Az Európai Tanács 1989-ben, hosszas megelőző tárgyalások és

éles véleménykülönbségek felszínre kerülése után, megalkotta a *89/552 EGK*, illetve az ezt módosító *97/36 EK tanácsi irányelvet* a határok nélküli televíziózásról. Ennek legfontosabb célja, hogy a szétföredezett nemzeti piacokat egy európai dimenziójú *egységes audiovizuális tér* váltsa fel. A szolgáltatások szabad áramoltatásával és integrálásával az európai sugárzás és programkészítés piaca jelentős versenyelőnyre tehet szert.

Az irányelv lényege, hogy *kötelező érvényű jogi feltételeket* teremt az európai televíziós adások szabad forgalmazásához, az eltérő nemzeti rendelkezéseket összehangolva igyekszik a televíziós adások szabad áramlásának újtjából elhárítani a jogi akadályokat. Egyebek mellett szabályozza a közvetítés, a műsorszolgáltatás, a reklám, az európai filmipar kérdéseit; a tagállamok előírásainak összehangolásával megteremti a szolgáltatásáramlás és szolgáltatásnyújtás szabadságát az audiovizuális területen.

Az 1993-ban hatályba lépő Maastrichti Szerződésben az audiovizuális területet részletesen a 128. cikkben (Amszterdami Szerződés, 1997, 151. cikk) említik meg. Ennek alapján tudja az unió a tagállamok ilyen irányú tevékenységét támogatni és kiegészíteni a művészeti és irodalmi alkotások tekintetében, beleértve az audiovizuális területet is (2. bekezdés).

3. Az audiovizuális szektor támogatása

A határok nélküli televíziózásról szóló irányelv mellett az európai audiovizuális politika másik eszköze a *Media-program*. Ez különböző támogatási formákat kínál az európai film- és televízió-ipar számára. A program első két fázisának – Media I (1991–1995) és Media II (1996–2000) – lejárta után a Miniszterek Tanácsa a pozitív tapasztalatokra támaszkodva 2000. december 12-én jóváhagyta az új Media Plus programot a 2001–2005 évekre.

A Media-program (Media Plus: előkészítés, terjesztés, promóció; Media: képzés) célja, hogy erősítse az európai audiovizuális ipar versenyképességét a képzés, a gyártás előkészítése és a vállalatok fejlesztése, a film- és audiovizuális alkotások forgalmazása, promóciója, valamint a filmfesztiválok támogatása terén hozott intézkedésekkel.

A tapasztalatok alapján az akció irányvonalait újra felosztották, és öt területre egészítették ki: *Media Továbbképzés*; *Media Fejlesztés* (projektfejlesztés, cégek támogatása és csomagok támogatása); *Media Terjesztés* (mozi, videó, multimédia és televízió); *Media Marketing*; illetve *kísérleti projektek* támogatása.

Az Európai Unió különösen nagy figyelmet szentel a Media-programok folytatá-

sával az új technológiáknak, azáltal, hogy mindenekelőtt a *digitális terjesztés* továbbfejlesztését támogatja. A Media által támogatott fontos témák még ezenkívül az európai cinematográfiai kulturális örökség felbecsülése és az európai művek létrehozását

szolgáló tematikai programok támogatása. Az ötéves program *400 millió eurós összköltségvetéssel* rendelkezik, amelyből támogatást nyújt a gyártást megelőző és követő időszakra. A Media társfinanszírozója az audiovizuális ipar szakemberei részére kezdeményezett képzési programoknak, a produkciós tervek előkészítésének (játékfilmek, tévéjátékok, dokumentumfilmek, animációs filmek és új média), valamint az európai audiovizuális alkotások terjesztésének

és promóciójának. Elősegíti továbbá az új technológiák felhasználását.

A pályázók számára nyújtott közösségi támogatás mértéke nem haladhatja meg a *projekt összköltségvetésének 50 százalékát* (néhány esetben 60 százalék is lehet), amelyet feltételeesen visszatérítendő előlegek vagy szubvenciók (elsősorban a képzés terén) formájában biztosítanak.

Már kilenc tagjelölt országnak nyílt meg a program: Bulgária, Csehország, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország 2002-től, Ciprus, Szlovákia és Szlovénia pedig 2003-tól vesz részt a programban. Hazánk a csatlakozást követően lesz a program tagja.

Az Európai Bizottság javaslatot terjesztett a Kulturális Miniszterek Tanácsa elé a Media-programok 2006 végéig történő meghosszabbításáról. Ezzel összefüggésben a programok összköltségvetése is növekedne: a Media Képzés esetében 50 millió euróról 57,4 millió euróra, a Media Plus vonatkozásában 350 millió euróról 435,6 millió euróra emelkedne. A meghosszabbítás egyik oka a 2004-ben belépő új tagállamok közösségi tevékenységekbe való beilleszkedésének elősegítése. A Bizottság megkezdi egy 2006 utáni időszakra vonatkozó új program kidolgozását, amely már figyelembe fogja venni a bővítéssel járó változásokat, az addig elért eredményeket.

4. Az audiovizuális politika és a jogharmonizáció

Az Európai Közösség audiovizuális szektorát szabályozó *acquis communautaire* célja – a belső piac összefüggésében – az audiovizuális szolgáltatások szabad áramlásának biztosítása, és az európai audiovizuális ipar támogatása. A közösségi jognak e területre vonatkozó legfontosabb előírásait a Tanácsnak a határok nélküli televíziózásról szóló 89/552 EKG, valamint a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek az ezt módosító 97/36 EK irányelve tartalmazza.

A rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény (médiatörvény) jogharmonizációs szempontú módosítására irányuló törvényjavaslatot az Országgyűlés 2002. július 9-ei ülésén fogadta el (*2002. évi XX. törvény*). Ezáltal teljesült a jogharmonizációs programban 2002-re vállalt feladat, s lezárult a „Kultúra és audiovizuális politi-

ka” fejezet. A fejezet lezárása remélhetően lehetővé teszi az európai audiovizuális ipar támogatására szolgáló Media Plus-program hazánk számára történő megnyitását már 2003-tól.

A Media Plus-program végrehajtásának nemzeti szintű összehangolására és megszervezésére Média Iroda (Media Desk) kezdi meg hamarosan működését.

A Media Plus-program hazánkra számított éves részvételi díja 750 000 euró. Az adminisztratív költségeken túlmenően (20 000 euró) körülbelül 71 000 eurót kell kötelezően a nemzeti költségvetésből fedezni. PHARE támogatásból a fennmaradó összeg 30 százalékát, azaz 197 700 eurót biztosítunk.

A Media Desk létrehozásának és működtetésének költségeit az NKÖM fedezi, de a programnyitást követően – a KultúrPont Irodához hasonlóan – az Európai Bizottság is hozzájárul a költségekhez.

IV. Egyéb uniós politikák és a kultúra

A csatlakozást követően megszűnnek az uniós országokkal ma még meglévő határok, létrejön a vámunió, érvényesülni fog a négy szabadság elve: az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a személyek szabad áramlása (a személyek szabad áramlását jelenleg öt tagállam biztosan nem kívánja korlátozni Magyarországgal szemben: az Egyesült Királyság, Írország, Hollandia, Dánia és Svédország). Mindezek hatással lesznek a kultúrára is, és ugyancsak érintik a kulturális szereplőket.

1. Kulturális áruk szabad áramlása

Magyarország elfogadta az Európai Unió kulturális javak védelmével foglalkozó rendeleteit és irányelveit, amelyek lehetővé teszik a tagállamok számára az áruk szabad áramlásának bizonyos korlátozását nemzeti kincseik védelme érdekében. Magyarország elvégezte a kulturális javak exportjával, illetve a kulturális javak visszaszolgáltatásával foglalkozó uniós jogszabályok (a 3911/92 rendelet a kulturális javak exportjáról, és az annak végrehajtására kiadott 93/752 EGK rendelet, illetve a 93/7 irányelv a tagállamok területéről jogellenesen kiszállított kulturá-

lis javak visszaszolgáltatásáról) teljes harmonizációját, és megtette a szükséges intézkedéseket azok végrehajtására.

A kivitelre vonatkozó általános elveket a *1997. évi CXL. törvény*, illetve a kulturális örökség védelméről szóló *2001. évi LXIV. törvény* az uniós rendeletekkel harmonizáltan szabályozza, a kulturális javak exportjára vonatkozó kiviteli eljárás részletes szabályait a kulturális miniszter rendelete (*17/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet*) tartalmazza.

A 93/7 irányelv átültetését a magyar jogrendbe a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2001. évi LXXX. törvény teljesítette.

A 93/7 irányelv 3. cikke által előírt központi hatóság, amely a jogellenesen külföldre vitt kulturális javak visszaszolgáltatásával kapcsolatos feladatokat látja el, az 1997. évi CXL. törvény 50. paragrafusa alapján állt fel 1998. július 1-jétől. Ezt a feladatot a 2001. évi LXXX. törvény a *Kulturális Örökségvédelmi Hivatalhoz* telepítette.

A kultúrát közvetlenül érintő más uniós jogszabályok nincsenek. Ugyanakkor az aquis átvétele olyan jogszabályok betartását is megköveteli, amelyek a kulturális szereplőkre is vonatkoznak. Ilyenek a személyek szabad áramlása és a diszkrimináció tilalma,

a forgalmi adók, a rögzített könyvtárak, a szerzői és szomszédos jogok, a versenyszabályok és más jogszabályok.

A kulturális és örökségvédelmi állami támogatások összegegyeztethetők a belső piaccal, amennyiben a közös érdeknek nem ellentmondó mértékben vannak hatással a tagállamok közti kereskedelemre. Ezek az állami támogatások kiegészíthetők a Strukturális Alapokból kapott uniós támogatásokkal.

Bár a kulturális fejlesztések önállóan nem jelennek meg a Nemzeti Fejlesztési Tervben, a kultúra mégis jelentős forrásokban részesülhet a Strukturális Alapokból és az azt kie-

gészítő hazai támogatásokból. A bevonható források növekedése több milliárd forintot tehet ki annak függvényében, hogy a kulturális fejlesztésekkel milyen mértékben és milyen készütségi fokkal tudunk eleget tenni a Strukturális Alapokról szóló uniós jogszabályokban megfogalmazott célkitűzéseknek és prioritásoknak.

2. Hogyan védjük meg kulturális örökségünket?

Az áruk szabad áramlása talán a legelembibb összetevője az egységes európai piacnak, így az egész EU működésének. Az áruk szabad

áramlását a vámunió felállítása és a tagországok közötti mennyiségi korlátozások eltörlése biztosítja. Mégis az EK-Szerződés 30. (korábban 36.) cikke lehetővé teszi, hogy nemzeti rendelkezésekkel korlátozzák bizonyos áruk szabad mozgását. A *művészeti, történelmi és régészeti értékkel bíró nemzeti kincsek* ezen kivételezett áruk közé tartoznak, így Magyarország tagországgként is fenntarthatja kulturális öröksége védelmében hozott szigorú műtárgykiviteli szabályait. A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény, valamint a kulturális javak kivitelére vonatkozó miniszteri rendelet (17/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet) meghatározza a kulturális javak azon körét, amelyek engedély nélkül vagy engedéllyel vihethők ki az országból, illetve amelyek végleges kivitele nem engedélyezett. Az uniós belső határokon is lehet érvényesíteni ezeket a korlátozásokat. A kérdés csupán az, hogy hogyan. Bár határellenőrzések nem lesznek, de vámellenőrzések igen, méghozzá az unió egész területén. Tehát elképzelhető, hogy Bécs előtt megállítja a potenciális műkincscsempészt egy vámos, hogy kérje az autója csomagtartójában rejtett műtárgy kiviteli papírjait. Mint azt az előző pontban már említettük, a tagországok területéről jogellenesen kivitt műtárgyak visszaadásáról a 93/7 EKG irányelv rendelkezik, amelyet a jogellenesen kivitt kulturális javak vissza-

adásáról szóló 2001. évi LXXX. törvény ültetett át a magyar jogrendbe. A törvény meghatározza a kulturális javak körét, amelyre a tagországok *visszaadási kötelezettsége* kiterjed. Ezek a következők:

- azok a javak, melyeket a tagállam területéről történelmi jogellenes kivitel előtt vagy azt követően nemzeti jogszabály vagy államigazgatási eljárás keretében hozott hatósági határozat az Európai Közösséget létrehozó Szerződés 30. (korábban 36.) cikke szerinti „művészeti, történelmi vagy régészeti értéket képviselő nemzeti kincsek” közé sorol, és
- amelyek a melléklet szerinti kategóriák valamelyikébe tartoznak, vagy egyik ilyen kategóriába sem tartoznak, de szerkesztésük képezik:
 - › muzeális intézmények, levéltárak, valamint könyvtárak megőrzendő állományi leltárában szereplő közgyűjtemények;
 - › egyházi intézmények leltárának.

Az első pont alá tartozó kulturális javak megfelelnek a magyar jogszabályok szerint védetté nyilvánított kulturális javaknak. A második pontban felsoroltak pedig a közgyűjteményekben őrzött, illetve az egyházi intézmények leltárában szereplő értékek, valamint az irányelv mellékletében felsorolt kategóriák valamelyikébe tartoznak. A kategóriák kiegészülnek értékhatárokkal is, méghozzá igen magas értékhatárokkal.

kal. Így például ide értendők a bármilyen alapra, teljesen kézzel készített vízfestmények, gouache-ok és pasztellképek 30 000 euró (7,5 millió forint), az előző kategóriába nem tartozó teljesen kézzel készített képek és festmények 150 000 euró (37,5 millió forint) értékhatárt elérő műtárgyak. Ez azt jelenti, hogy a visszaadási kötelezettség, amennyiben a műtárgy nem védett, nem gyűjteményi vagy egyházi leltárban szereplő, csak az adott értékhatárokat elérő, illetve meghaladó műtárgyakra vonatkozik.

Ha tehát egy védett műtárgy, vagy az említett kategóriák valamelyikébe tartozó műtárgy engedély nélkül hagyja el az ország

területét, és felbukkan egy másik tagország területén, Magyarország sikerrel követelheti azt vissza. A visszaadással kapcsolatos feladatok ellátására minden tagország úgynevezett kompetens hatóságot jelöl ki. Nálunk ezt a szerepet a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH, korábban a Kulturális Örökség Igazgatóság) hivatott betölteni. Az irányelv szerint a hatóság feladatai igen sokrétűek, kezdve a másik tagország területéről jogellenesen Magyarországra behozott kulturális tárgyak felkutatásától a többi tagország kompetens hatóságával való együttműködésen át a visszaszolgáltatás jogi eljárásainak megindításáig.

3. Az európai kulturális örökség védelme

A vámunió létrejöttével minden tagországnak biztosítani kell az EU külső vámhatárainak ellenőrzését. Azaz Magyarországról harmadik (EU-n kívüli) országba történő kivitelkor is biztosítani kell, hogy a többi tagország területéről származó kulturális javak is jogszerűen hagyhassák el az unió területét. E célból hozták a 92/3911 EKG rendeletet (a továbbiakban: rendelet) és annak végrehajtási rendeletét. A rendelet a csatlakozáskor lép hatályba Magyarország számára, azaz ettől az időponttól biztosítani kell, hogy az unió bármely tagországából a magyar hatá-

ron kivinni szándékozott kulturális javak rendelkezzenek az előírt *kiviteli engedélyekkel*. A rendelet célja az európai kulturális javak védelme, éppen ezért az engedélyezési eljárás alá vont tárgyak köre meglehetősen szűk. Az irányelvnél említett melléklet tartalmazza azokat a kategóriákat és értékhatárokat, amelyek esetén a műtárgy kivitelét engedély meglétéhez kell kötni. A lista kompromisszum eredménye: néhány tagország liberálisabb kivittelt szeretett volna, mások viszont szigorúbb és a műtárgyak szélesebb körét érintő szabályozást.

A kiviteli engedélyt annak a tagországnak a kompetens hatósága (nálunk a KÖH) adja ki, amelyből a műtárgyat kivinni szándékozzák, függetlenül attól, hogy honnan ered a műtárgy (természetesen csak akkor, ha a műtárgy jogszerűen került az ország terü-

letére). Ez az engedély *maximum 12 hónapig érvényes* az unió egész területén. Az engedély kiadására a végrehajtási rendeletben meghatározott *formanyomtatvány* szerinti kérelem benyújtását követően kerülhet sor. Vannak tagországok (Franciaország és Olaszország), amelyek kétoldalú megállapodás keretében a kiviteli engedély előfeltételeként kölcsönösen megkövetelik egy kísérő dokumentum meglétét arról, hogy a kérdéses műtárgy jogszerűen van az ország területén és szabadon forgalmazható.

Az Európai Bizottságnak a rendelet és az irányelv alkalmazásának gyakorlatáról szóló jelentése megállapítja, hogy e jogszabályok hozzájárultak a tagországok örökségének védelméhez, de egyes tagországok részéről felmerültek módosítási javaslatok is a hatékonyabb védelem érdekében.

V. A kultúrát is érintő további változások és hatásuk

A személyek szabad áramlása és a diszkrimináció tilalma a munkavállalás során azt eredményezheti, hogy a kulturális állások betöltésénél nagyobb versenyre számíthatunk. Elképzelhető tehát, hogy egy-egy kulturális intézmény vezetője nem magyar állampolgárságú személy lesz, ami akár jótékony hatást is kiválthat.

1. Rögzített könyvtárak

A Tanács állásfoglalást adott ki arról, hogy a Bizottság a versenyszabályok és az áruk szabad mozgására vonatkozó szabályok alkalmazása során vegye figyelembe azt, hogy a könyv sajátos értéket képviselő kulturális tárgy, egyidejűleg a könyvek fontos tényezői a kulturális sokszínűség elősegítésének. Erre azért volt szükség, mert egyes tagországok nemzeti szabályozása rögzített könyvtárak alkalmazását írja elő, ami a könyvpiacba történő beavatkozásként értékelhető. Ugyanakkor számos tagállam az országon belüli rögzített könyvtárrendszert lehetőségnek tekinti a könyvek sajátos kulturális és gazdasági jellegének figyelembevételére és arra, hogy az olvasóknak optimális feltételekkel a lehető legszélesebb kínálathoz biztosítsanak hozzáférést.

2. Forgalmi adó

A múzeumi és a könyvtári tevékenység az uniós jogharmonizáció jegyében már 2003-tól forgalmi adó köteles, méghozzá a kedvezményes adókulcs alá tartozó tevékenység. Ennek megfelelően ez évtől kezdve a belépőjegyen fel kell tüntetni az áfa-tartalmat. Az áfa nem feltétlenül kell, hogy megdrágítsa a múzeumi belépőket, illetve a beiratkozási díjat, hiszen az áfa-körbe tartozás azt jelenti, hogy a tevékenységet végző, esetünkben a múzeum, vagy a könyvtár, élhet adólevonási lehetőségével, azaz a fizetendő forgalmi adóból levonhatja azt az adóösszeget, amelyet a részére teljesített termékértékesítés és szolgáltatásnyújtás során egy másik adóalany rá hárított.

3. Szerzői és szomszédos jogok, a könyvtári kölcsönzés kérdése

A szerzői jogi törvényhez kapcsolódó közönségi kölcsönzési jogok kérdését az unióban a 92/100 EGK irányelv szabályozza. Az irányelv lehetőséget ad arra, hogy egyes intézmények a kölcsönzéssel kapcsolatos szerzői

jogi kötelezettségek alól mentességet élvezzenek. Így például Olaszországban az állami könyvtárak a könyvkölcsönzés során mentesülnek a szerzői jogdíj megfizetése alól. Az Európai Bizottságnak a Tanács részé-

hat, hogy kötelezzenek egyes országokat arra, hogy kiigazítsák jogi szabályaikat. A könyvtári kölcsönzéssel járó jogdíj megfizetésétől csak kivételes esetben és az intézmények egy szűk körében lehet eltérni. Így elképzelhető, hogy egyes könyvtárak esetében vagy az olvasónak, vagy az államnak kell vállalnia a kölcsönzéssel kapcsolatos szerzői jogdíjak megfizetését.

re készített jelentésében felveti azonban, hogy egyes tagországok nem megfelelően honosították az irányelvet. Ez azzal is jár-

4. Akadálymentes Európa

A rokkantak és mozgáskorlátozottak esélyegyenlőségének biztosítása, az akadálymentes Európa az EU fontos célkitűzései közé tartozik. Jelenleg nincs olyan átfogó közösségi szabályozás, amely a mozgáskorlátozottak hozzáférését gátló építészeti akadályok megszüntetését írná elő, de a kérdés napirenden van.

VI. A Strukturális Alapok és a kultúra

Magyarország 2004. május 1-jén csatlakozik az Európai Unióhoz, és ezt követően jogosulttá válik az EU Strukturális Alapjainak és Kohéziós Alapjának támogatására. Ezeknek az alapoknak az elsődleges célja, hogy segítsék a tagállamok, valamint régiók közötti fejlettségi különbségek csökkentését.

Az uniós versenyszabályok szigorúan tiltják a gazdasági szereplők állami támogatását, mivel ezzel egyes vállalkozások jogosulatlan előnyökhöz jutnának, és ez a tagállamok közti kereskedelmet befolyásolná. A kulturális és örökségvédelmi állami támogatások összeegyeztethetők az egységes belső piaccal, amennyiben a közös érdeknek nem ellentmondó mértékben vannak hatással a tagállamok közti kereskedelemre (Maastrichti Szerződés 87. (3) (d) cikk). A kulturális szereplők állami támogatásra jogosultak, különösen a hátrányos helyzetű régiókban és városrészekben, kis- és középvállalkozások esetében. Ezek az állami támogatások kiegészíthetők a Strukturális Alapokból kapott uniós támogatásokkal.

Bár a Strukturális Alapok elsősorban a regionális fejlesztéseket segítik, ennek ellenére az nem uniós kötelezettség, hogy a műzemi vagy a könyvtári hálózatot regio-

nális alapokra helyezve szervezzük át. Mindazonáltal a regionalitás érvényesítése a kultúra területén megoldandó feladat, ami csak alapos elemző munka eredményeként valósítható meg.

A Strukturális Alapok általános szabályozásáról szóló 1260/1999 EK tanácsi rendelet értelmében az alapok igénybevételéhez az 1. célkitűzés hatálya alá tartozó, kevésbé fejlett régiókkal rendelkező tagállamoknak Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) keretében kell dolgozniuk fejlesztési célkitűzéseiket és prioritásaikat. A magyar NFT a 2004–2006 időszakra készült el.

Az Európai Bizottság állásfoglalása szerint az NFT-ben a kultúra nem lehetett önálló fejezet. Ennek ellenére a kulturális terület a Nemzeti Fejlesztési Tervben számos fejlesztési cél között, illetve prioritási tengelyen szerepel, a következők szerint:

- A gazdaság versenyképességének növelése átfogó cél keretében a turisztikai szektor versenyképességének növelése – többek között – a kulturális turizmus fejlesztésével.
 - › *Specifikus cél:* A népesség kulturális, képzettségi és tudásszintjének emelése, így az egész életen át tartó tanulás (amelyben a közművelődési hálózat is

részt vesz), valamint a térségi kulturális hálózatok helyreállítása, revitalizációja.

› *Specifikus cél:* A tudásalapú társadalomhoz szükséges tudásbázis és innovációs képességek fejlesztése, amely során a közgyűjteményeknek, különösen a könyvtáraknak és a teleházaknak is szerepet szán a stratégia.

- A gazdasági versenyképesség prioritási tengely mentén.

› *A turizmusfejlesztés területén a kulturális értékek hasznosítása említendő:* „Magyarországot kulturális és történelmi értékei, műemlékei, világörökségi helyszínei, valamint természeti adottságai, változatos tájai, folyó- és állóvízpartjai természetvédelmi területei és gazdag termálvízkészlete tehetik vonzó turisztikai célponttá.”*

› *Az információs társadalom fejlesztése* terén az Internethez való közösségi hozzáférés és a digitális tartalom készítése azok a fejlesztési célok, amelyek a kulturális területet érintik.

A Strukturális Alapok forrásaihoz az operatív programokon (OP) keresztül jutunk hozzá.

Az öt OP közül a Gazdasági Versenyképesség OP (GVOP), illetve a Regionális OP

fontos prioritásai között szerepel kulturális fejlesztés (kulturális turizmus fejlesztése és kulturális telematikai és tartalomipari fejlesztés), míg az Agrár- és Vidékfejlesztési OP-ben említőlegesen szerepel a kulturális örökség védelme és hasznosítása.

Bár a kulturális fejlesztések önállóan nem jelennek meg a Nemzeti Fejlesztési Tervben, a kultúra mégis jelentős forrásokban részesülhet a Strukturális Alapokból és az azt kiegészítő hazai támogatásokból. A bevonható forrásnövekedés több milliárd forintot tehet ki annak függvényében, hogy a kulturális fejlesztésekkel milyen mértékben és milyen készütségi fokkal tudunk eleget tenni a Strukturális Alapokról szóló uniós jogszabályokban megfogalmazott célkitűzéseknek és prioritásoknak.

A Strukturális Alapok és a kulturális szektor címen szakértői jelentés készült az Európai Parlament megbízásából.

A jelentés azt szeretné igazolni, hogy a kultúra mindenképpen olyan terület, amely a Strukturális Alapokon keresztül európai pénzügyi támogatást kell, hogy kapjon. A jelentésből jól látható, hogy a tagállamok, főleg a déliek, elismerik a kultúra fontosságát, és olyan dinamikus szektornak tartják, amely képes gazdasági javakat generál-

* Idézet a Nemzeti Fejlesztési Tervből

ni és hozzájárulni a társadalmi kohézióhoz. Már az is látható, hogy egyes országokban – Franciaországban, Görögországban, Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában és valamelyest az Egyesült Királyságban is – a Strukturális Alapok támogatásai elérhetők a kulturális szektor számára.

Más a helyzet a csatlakozó országokkal. Jelenleg a Strukturális Alapoknak a PHARE/ISPA/SAPARD-programokon keresztül nincs kulturális dimenziója.

A csatlakozó országok kulturális szervezetei számára nagyon nehéz támogatást szerezni az előcsatlakozási alapokból. Ezek a szervezetek ezért nem részesülnek semmilyen strukturális támogatásból, ami segítené nekik a gazdasági változásokhoz való alkalmazkodásban és felkészülni a csatlakozásra.

A bővítés a jelenlegi tagállamok számára az elérhető támogatások csökkenését eredményezi majd, következésképpen a kulturális támogatásokat is.

Milyen lesz a Strukturális Alapok elosztása a jövőben? Az új tagállamok megjelenése bonyolulttá teszi majd a tárgyalásokat. A kulturális szektornak valamilyen biztosítékra van szüksége tekintetben, hogy a jövőbeli operatív programok látható támogatást jelentsenek a kultúra számára. Fontos, hogy a jelenlegi helyzetet elkerüljük, amikor is a kulturális szektor csak néhány

országban valódi haszonélvezője a Strukturális Alapokból kapott támogatásoknak. Ugyancsak nagyon fontos, hogy a csatlakozó országoknak a Strukturális Alapokból nyújtott támogatások tartalmazzanak forrásokat kifejezetten a kultúra részére. Ennek érdekében a kulturális szervezeteknek valamennyi európai fórum előtt ki kell

állniuk az ügyükért. Ezért sürgető, hogy a kulturális szektor a sokféle hálózatán és lobbiszervezetén keresztül megvilágítsa a fórumok számára:

- a kultúra szükségleteit, különösen a csatlakozó országokban;
- a hasznot, amelyet a kultúra hoz a szélesebb gazdaság és a társadalom számára;
- valamint azt, hogy Európa kulturális változatossága teszi Európát érdekessé, és éppen ezen a változatosságon keresztül kerülnek közelebb egymáshoz a népek.

Erre az utolsó pontra kell nagy hangsúlyt fektetni. Időről időre elmondják a kultúrában dolgozók, hogy ami Európa népeit közelebb viszi egymáshoz, az a kultúránk. Európa kulturái különbözőek és változatosak, ugyanakkor van egy közös fonál: a nyelv, a történelem, a kereskedelem, a vallás, ami összeköti őket. Valójában ez a kulturális változatosság és kapcsolat az, amitől Európa összkultúrája olyan jellegzetes. Tünyomórészt a regionális fejlesztést célzó operatív programok tartalmaznak kulturális támogatást. Portugáliában és Görögország-

ban önálló szektorális OP van kifejezetten a kultúra számára. A kulturális szektoron belül kellene megvitatni, hogy mi a Strukturális Alapok legjobb elosztási módja. Már látható, hogy a kibővült unióban a Strukturális Alapok egy országra jutó összege csökkenni fog. Ennek fényében a kulturális szektornak érvekkel tanácsos alátámasztania a következő 7 éves ciklusban azt, hogy minden országban önálló szektorális operatív program készítése kívánatos a kultúra területén, szemben a szétaprózott regionális operatív programok kulturális támogatásaival.

VII. Az európai kulturális politika kérdése - állami támogatások

A gazdasági és politikai integráció sikere nyomán az EU-ban egyre gyakrabban vetődik fel a közös kulturális politika, valamint a *közös európai identitás* kérdése. Elfogadott nézet, hogy a kulturális konvergencia segíti az európai integráció elmélyülését. Ez felbátorította azokat az uniós politikusokat, akik síkraszálltak egy közös kulturális politika és identitás szükségessége mellett. Ugyanakkor e politika bírálói úgy érveltek, hogy nincs szükség közös szimbólumokra és programokra. A vita tovább folytatódik, és a döntéshozatal során már a magyar álláspontot is figyelembe fogják venni.

VIII. További információforrások

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

<http://www.nkom.hu>

KulturPont Iroda

<http://www.kulturpont.hu>

Az Európai Unió kulturális portálja

<http://europa.eu.int/comm/culture/>

Az Európai Unió kulturális programjai

http://europa.eu.int/comm/culture/eac/index_en.html

Az EU Kulturális és Oktatási Főigazgatósága

http://europa.eu.int/comm/dgs/education_culture/index_en.html

Kultúra 2000 kulturális intézményi partnerkereső adatbázis

<http://agora.mcu.es/pcc/ingles/busqueda.asp>

Megváltozik-e a kultúra szereplőinek helyzete Magyarország európai uniós csatlakozását követően? A kérdést egyre gyakrabban teszik föl, ahogy közeledünk a csatlakozás időpontjához. A válasz egyértelműen igen, de a változás nem közvetlenül és nem egyik napról a másikra fog végbemenni. Magyarország uniós csatlakozása várhatóan jótékony hatással lesz a kultúrára és a kultúra területén tevékenykedőkre. Az új tagállamok iránt megnyilvánuló kíváncsiság megsokszorozhatja az ide látogatók és a magyar kultúra eredményei iránt érdeklődést mutatók számát. Az uniós pályázati források bővülése elősegíti, hogy ezek a kulturális eredmények minél jelentősebbek legyenek. A határok megszűnése pedig biztosítja, hogy a kultúra területén tevékenykedők elmélyítsék együttműködésüket európai társintézményeikkel és kulturális partnereikkel, továbbá hogy gond és határok nélkül bővítsék szakmai kapcsolataikat.

Rónai Iván
titkárságvezető
Nemzeti Kulturális
Örökség Minisztériuma

Zongor Attila
irodavezető
KultúrPont Iroda